

Co vlastně jazyk je?

Používají i jiné živočišné druhy jazyk?

- jazyk jako předmět jazykovědného zkoumání
- vlastnosti jazyka
- rozdíl mezi jazykem a zvířecí komunikací

Aleš Bičan

1) Jazyk jako sociální jev

- Ferdinand de Saussure (1857–1913)
- Evropský strukturalismus
- Jazyk je sociální jev nebo společenská instituce stejně jako právní systém nebo způsob oblékání („dress code“)
- Nadindividuální, kolektivně sdílený

langue

„jazyk“

jazykový systém

přímo nepozorovatelný

parole

„mluva“

konkrétní užití jazyka

přímo pozorovatelný

- Úkolem jazykovědy je odhalit jazykový systém (*langue*) zkoumáním konkrétních mluvních projevů (*parole*)

2) Jazyk jako chování

- Američtí strukturalisté/deskriptivisté
- Jazyk je způsob, jakým se lidé chovají v reakci na nějaký podnět
- Behaviorismus: popis a vysvětlení jevů jako reakce na nějaký podnět (stimul)
- Leonard Bloomfield (1887–1949): „Jazyk je soubor promluv, které může jazyková komunita vytvořit.“
- Zkoumá se jen to, co je přímo pozorovatelné (řečové jevy)
- Význam zkoumán není (není přímo pozorovatelný)

3) Jazyk jako mentální orgán

- Noam Chomsky (1928–)
- Generativní lingvistika
- Jazyková schopnost je mentální schopnost stejně jako např. schopnost počítat
- Vrozená a geneticky podmíněná
- Avšak ovlivněna i okolím (výchovou, prostředím)
- Jazykověda jako součást psychologie
- Jazyk je „konečný systém interagujících pravidel a principů, které určují („generují“) nekonečné množství promluv“

i-jazyk (interní jazyk)
část mysli
předmět zkoumání lingvistiky

e-jazyk (externí jazyk)
konkrétní podoba *i-jazyka*

4) Jazyk jako abstraktní objekt

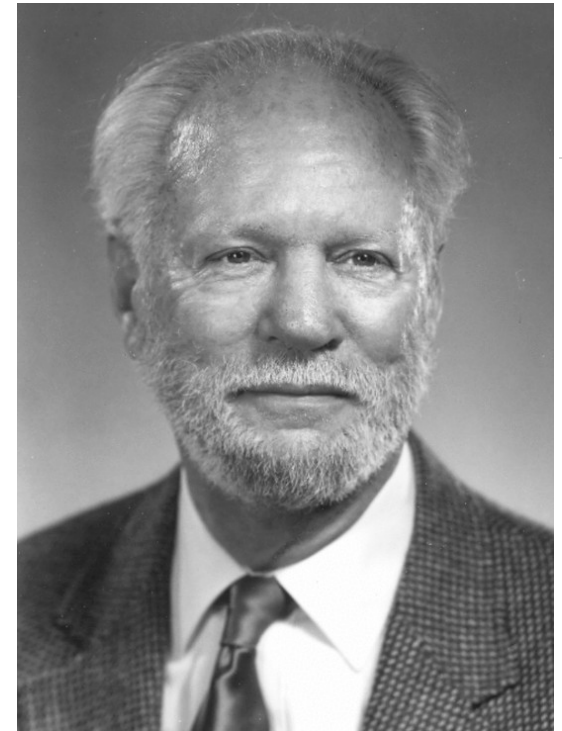
- Jerrold Katz (1932–2002)
- Reakce na Chomského a na nedostatek důkazů, že jazyk je mentální orgán
- Jazyk je abstraktní objekt stejně jako pojem čísla
- Existuje nezávisle na mysli
- Nezabírá místo v čase a prostoru
- Nutno rozlišovat znalost něčeho od znalosti samotné → znalost jazyka je něco jiného než jazyk samotný
- I konkrétní jazyky by měly být předmětem výzkumu jazykovědy

JAKÉ JSOU VLASTNOSTI JAZYKA A ČÍM SE LIŠÍ OD ZVÍŘECÍ KOMUNIKACE?

- Charles Hockett (1916–2000):
13–16 charakteristických vlastností jazyka
(*design features of language*)

- hlasově-sluchový kanál
- přenos na všechny strany a zaměřené přejímání
- rychlé mizení
- zaměnitelnost
- úplná zpětná vazba
- specializace
- sémantická
- arbitrárnost
- diskrétnost
- posunutí
- produktivita
- tradice
- dvojí členění
- prevarikace
- reflexivnost
- naučitelnost

Jak ale odlišit?

Vlastnosti
vyplývající
z fyziologické a
genetické podstaty
člověka (nebo jiného
živého tvora)

Vlastnosti
samotné komunikace

Vlastnosti
vyplývající ze
společného původu
jazyků

Vlastnosti
konkrétních jazyků
nebo jazykových
projevů

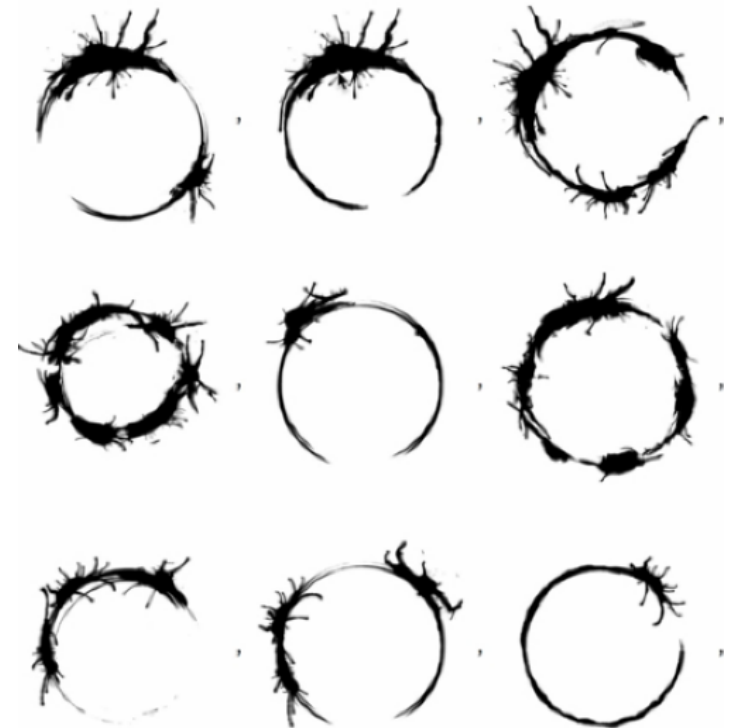
Vlastnosti
specifické pro jazyk

Vlastnosti
abstraktního
jazykového systému

- „Jazyk je čistě lidský a neinstinktivní způsob komunikování, myšlenek, emocí a přání, a to prostřednictvím systému volně [= vůlí kontrolovaných] produkovaných symbolů.“
- „Jazyk je systém arbitrárních zvukových symbolů, pomocí kterých sociální skupina spolupracuje.“
- „Jazyk je symbolický systém téměř zcela založený na čisté arbitrární konvenci, který je nekonečně rozšiřitelný a modifikovatelný podle měnících se potřeb a podmínek mluvčích.“
- „Jazyk je lidský verbální systematický symbolismus, prostředek pro předávání informací, podoba společenského chování a vyznačuje se vysokou mírou konvenčnosti.“
- „Lidský jazyk je neomezená množina diskrétních signálů, má velkou strukturní komplexitu, je strukturován aspoň na dvou úrovních, je otevřený a umožňuje přenos informací.“

1) Používaný lidmi

- Příliš omezující a antropocentrické
- Předem vylučujeme, že jiné živé bytosti mohou užívat jazyk

2) Neinstinktivní, přenášen tradicí a kulturou

- Jazyk je předáváný z generace na generaci
 - Není to instinktivní, tedy vrozený způsob reakce na nějaký podnět
 - Je naučený, je přenášen tradicí a interakcí s ostatními členy komunity
-
- Oproti tomu je zvířecí komunikace dána instinktivně, je geneticky přenášená, tj. vrozená
 - Existují však výzkumy ukazující na to, že učení hraje roli při vývoji vokalizace u některých druhů ptáků (např. papoušků) a některých savců (např. kočkodanů)

3) Převážně arbitrární, nemotivovaný, konvenční

- Mezi podobou signálu a tím, co vyjadřuje, není téměř žádná motivace
- Konkrétně: podoba slova není zpravidla motivována jeho významem; vztah mezi nimi je konvenční

dej mi jídlo

dej mi více jídla

dej mi ještě více jídla

dej mi jíídlo

dej mi jííííííííííídlo

- Chybí přesvědčivé důkazy, že by zvířecí komunikace byla nezávislá na kontextu užití
- Snad opět kočkodani a jejich zvukové signály označující různé druhy nebezpečí

Arbitrárnost jazykového znaku

- Výjimkami jsou zvukomalebná slova, která imitují význam
ťuk ťuk, kykyryký, bečet
- Další výjimka: **zvukový symbolismus**

přední vysoké vokály (např. [i]) ×

– často označují malé věci

nízké vokály (např. [a]) ×

– často označují velké věci

mil × *mal*

Tolkien:

„Když tvoříte jazyk, máte volnost, příliš velkou volnost. Je těžké vhodně přiřadit významu jakýkoliv daný zvukový vzorec a ještě těžší vhodně přiřadit zvukový vzorec jakémukoliv danému významu. Říkám *vhodně přiřadit*. Nemyslím tím, že nemůžete tvary nebo významy libovolně přiřadit. Dejme tomu, že chcete slovo pro *nebe*. Nuže, nazvěte ho *jibberjabber* nebo jakkoliv jinak, jak jen vás napadne, bez toho, abyste uplatnili jakýkoliv jazykový vkus nebo umění. Ale to je kódování, to není tvorba jazyka. Něco úplně jiného je najít vztah zvuku a významu, který uspokojuje, který, jakmile vytvořen, bude mít trvání.“

Které slovo znamená „motýl“?

wilwarin

ráka

Které slovo znamená „démon“?

tuilindo

malarauko

Které slovo znamená „vločka“?

lumbule

nieninque

Které slovo znamená „červený“?

karne

laiqua

Které slovo znamená „motýl“?

wilwarin

90,14 %

ráka

9,86 %

Které slovo znamená „démon“?

tuilindo

21,13 %

malarauko

78,87 %

Které slovo znamená „vločka“?

lumbule

42,25 %

nieninque

57,75 %

Které slovo znamená „červený“?

karne

95,77 %

laiqua

4,23 %

4) Slouží pro komunikaci, pro přenášení informací, vyjadřování myšlenek, pocitů a přání

5) Společenský, slouží ke kooperaci a interakci

- Komunikace = předávání informací od jedné entity na druhou.
- Primární funkce jazyka
 - nástroj komunikace?
 - vyjádření myšlení?
 - prostředek pro vyjádření a udržování sociálních vztahů?

6) Má systematický charakter

- Jazyk není náhodný soubor prvků
- Jeho podoba, fungování a užití se řídí pravidly
- Není to pouze vlastnost jazyka, ale komunikace jako takové

Pravidla v jazyce

- Pravidla nejspíš nemají povahu přírodních zákonů
- Často jsou to tendence spíše než striktní pravidla
- Není jasné, na jaké úrovni pravidla platí

Univerzalismus

pravidla univerzálně platná
pro všechny jazyky

univerzální gramatika, která je
základem všech konkrétních
jazyků

Partikularismus / jazyková specifičnost

pravidla specifická
pro konkrétní jazyk

pouze nejobecnější pravidla a
principy, gramatika každého
jazyka je jiná

7) Soubor symbolů/znaků

- Znak: něco, co zastupuje něco jiného; co označuje něco jiného
(lat. *aliquid stat pro aliquo*)
- Není to pouze vlastnost jazyka, ale komunikace obecně

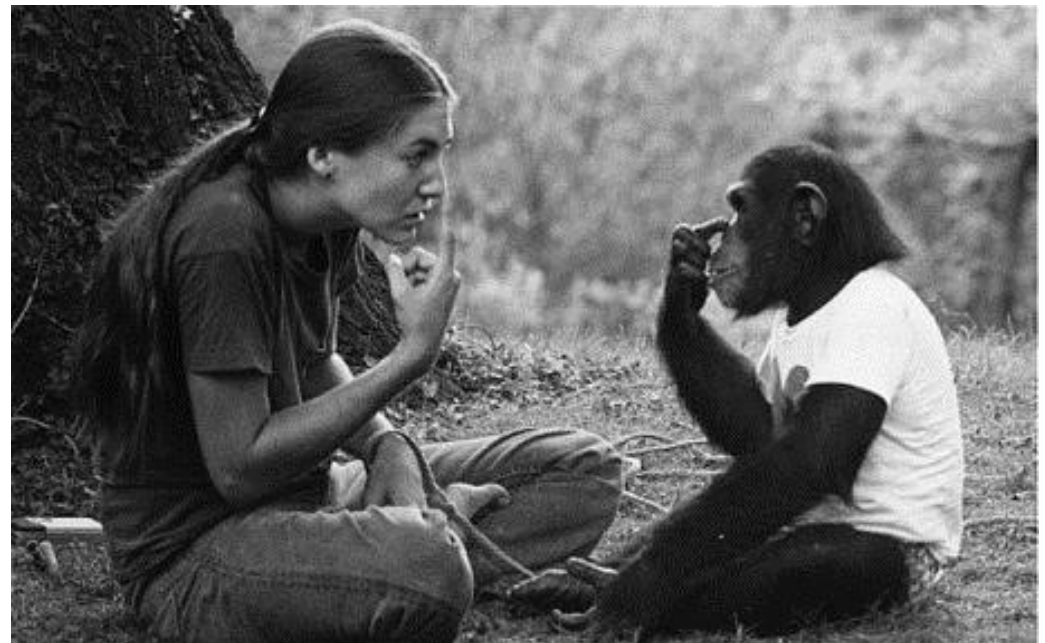
8) Otevřený, produktivní, nekonečně rozšiřitelný a modifikovatelný

- Jazyk není uzavřený, ale je otevřený změnám:
 - lze tvořit nové jazykové prvky
 - lze jazykové prvky odstranit
 - lze jazykové prvky změnit
- Počet promluv je potenciálně neomezený/neohraničený
- Reálně je ohraničen mozkovou kapacitou, délkou života, trváním světa (vesmíru)
- Uživatel jazyka může vytvořit zcela nové jazykové signály, a to i takové, které dosud vytvořeny nebyly
- Příjemce, pro kterého jsou určeny, je schopen nově vytvořeným signálům rozumět, aniž by je předtím znal

- Zvířata nejspíše užívají uzavřený inventář komunikačních prostředků
- Nejsou nejspíše schopny vytvářet nové komunikační prostředky

šimpanzice Washoe (1965–2007)

- Naučila se cca 350 znaků (slov) amerického znakového jazyka
- Některé znaky naučila i svou dceru
- Vytvořila nové promluvy, např. zkombinovala ROCK „kámen“ a BERRY „bobule, plod“ pro označení para ořechu

9) Verbální, zvukový

Verbální komunikace

Složena ze základních jednotek, které můžeme nazvat slova (popř. znaky) a které jsou realizovány pomocí zvuků, popř. písma.

Neverbální komunikace

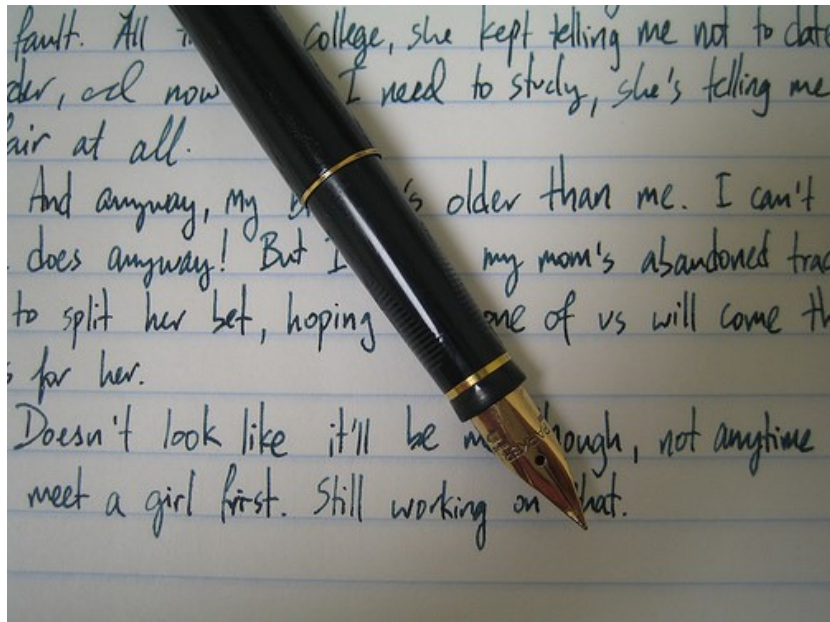
Komunikace pomocí jiných prostředků než verbálních (slovních) a zvukových.

Např. gesta, tzv. řeč těla, doteky, oční kontakt atd.

Jazyk primárně zvukový a verbální?

mluvený jazyk × psaný jazyk × znakový jazyk × jazyk s jinou podobou

10) S dvojí strukturací / dvojí artikulací (členěním)

- Jazykové projevy lze rozdělit na:
 - 1) soubory významových jednotek (jednotek nesoucích význam)
 - např. věty, slova, morfémy
 - 2) soubory formálních jednotek (jednotek, které samy o sobě význam nemají)
 - např. slabiky, hlásky
- Zvířecí komunikace tuto vlastnost nejspíše postrádá

11) Posunutí

- Schopnost referovat o věcech vzdálených v prostoru a čase
- Zvířecí komunikace se týká pouze bezprostředních událostí a nepřesahuje hranice *ted' a tady*
- Výjimka: tanec včely medonosné.
 - Informuje ostatní včely o poloze potravy a její vzdálenosti od hnízda

